

ДУХОВНІСТЬ ЛІТЕРАТУР СВІТУ

УДК 811.161.1'373:821.161.1.09

Ковнік С. І.,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української та світової літератур
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Криворізький педагогічний інститут

ПОЕТИКА ГУСТАТИВНОГО ФАНТАЗУВАННЯ (на матеріалі оповідання А. Чехова «Устриці»)

У статті проаналізовано з точки зору поетики густативів харчосмакові відчуття дитини, котра в стані голодних галюцинацій марить про будь-яку їжу. Авторка статті помітила, що А. Чехов презентував в оповіданні «Устриці» складний комплекс психофізіологічних відчуттів, котрі викликає голод в маленької дитини. Густативні фантазії голодної дитини змусили її їсти таку страву, котру вона навіть не уявляла як їсти. Харчосмаковий шок дитини, що був спричинений процесом поїдання вустриць врешті-решт призвів до хвороби.

Ключові слова: густативні фантазії, харчосмаки, вустриці.

В статье проанализированы с точки зрения поэтики густативов вкусовые ощущения ребенка в состоянии голода, мысли которого заняты только едой. Авторка статьи отметила, что А. Чехов презентовав в рассказе «Устрицы» сложный комплекс психофизиологических ощущений ребенка в состоянии голода. Густативные фантазии голодного ребенка оказались настолько сильными, что он готов был съесть блюдо, о вкусовых качествах которого не имел ни малейшего представления. Вкусовой шок ребенка в последствии стал причиной серьезного заболевания.

Ключевые слова: густативные фантазии, вкусовые ощущения, устрицы.

The article deals with child's gustatory flavours in the terms of poetics. The key attention is paid to the gustatory tastes of a child who being hungry has delirious hallucinations for food. The author of this paper focuses on the story «Oysters» by A. Chekhov. This short story reveals the complex set of psychological and physiological sensations caused by the little child's hunger. Gustatory fantasies of the hungry child forced him to eat the dish, which he could hardly dream about. The child's flavoring shock caused by eating oysters eventually leads to stomach disease.

Keywords: gustatory fantasies, flavours, oysters

У традиційному харчуванні східних слов'ян будь-який живий організм піддавався необхідній термообробці, а тому з'їсти щось живе, хай навіть у стані голоду – це було, є й нині залишеться неймовірним психологічним зусиллям. Ось тому, коли людина наважувалася з'їсти живого малюска, наприклад, устрицю, то вона повинна була докласти неймовірних зусиль аби подолати психологічний бар'єр. Проте, устриці вже протягом багатьох років залишаються для гурманів однією з найулюбленіших страв. Адже й до нині в

ресторнах ця страва для заможних людей є одним із найпростіших способів демонстрації власного матеріального стану.

У нашій монографії «Поетика густативів (на матеріалі української прози XIX століття)» (2014) чітко визначено сутність поетики густативів. Нагадаємо, що ознаки позитивної чи негативної оцінки смакової якості досягаються в даному ареалі лексики ще й шляхом морфологічної деривації. Так, синонімізовані суфікси *-еньк-*, *-есеньк-* надають деяким прикметниковим густативам здатності виражати не стільки ступінь вираженості смаків якості, скільки різноманітності їхніх відтінків та супровідних емоцій: *солоденький*, *кисленький*, *ласенький*, *кислувато-солодкуватий* тощо.

Загальний характер і ступінь вираженості смаку окремих продуктів і страв може розкриватися і з допомогою якісно-оцінювальних прикметників загальної чи узагальненої вказівки на позитивність (приємний, привабливий, вишуканий) чи негативність (неприємний, гидкий тощо) продукту або страви. З допомогою саме таких прикметників письменник створює нове або розширює вже наявне семантично-семасіологічне поле або мікрополе густатива, котре відчувається й фіксується як самим автором, так і персонажами-гурманами чи персонажами-аскетами.

Система номенів смаку дозволяє митцеві виражати такі характеристично-смакові властивості й відтінки смаків та навіть ступені їхньої вираженості, котрі можуть сприйматися певною мірою упереджено, відповідно до попередньо одержаної інформації, а за характером ставлення інших «мовців» твору (персонажів) до них, а також відповідно до попередніх, підготовчих та додаткових дій, умов або обставин приготування страв, ситуаційним збігам чи різним семантичним навантаженням ужитих автором лексем.

Основними, видовими назвами найзагальніших понять смаків є й такі прикметники, як: *гіркий*, *солодкий*, *кислий*, *солоний* та їм подібні, адже вони, окрім усього сказаного, до власне смакових значень номенів додають ще й значення та відтінки видової приналежності лексем, чим створюють навколо

них особливі семантичні поля чи мікрополя смаків: терпкий/терпкуватолодкий, прісний / пріснувато-кислий та ін.

Варто нагадати, що досить багатозначну лексему «смак» у галузі художньо-літературного та літературознавчого «куховарення» й «харчування» вчені схильні розглядати такою, сповна повноцінною науковою категорією, у змісті якої є і прямі вказівки на всю багатогранність власне смакових якостей та властивостей загалом і багатопланові та комплексні характеристики як конкретних традиційних продуктів, інгредієнтів, страв, так і вишуканих смаколиків, а також прямі чи опосередковані вказівки на окремі властивості чи характеристики страв, куховарські вміння й здібності персонажів, котрі всю ту їжу готують, споживають та пригощають нею інших.

Що ж до терміну «густатив», то тут також не зовсім однозначно: з одного боку, за кореневу основу цієї лексеми взято первісну назву одинці виміру наявного в тому чи іншому продукті солоду – «густу», з іншого боку, саме ця лексема вживається сучасними вченими не стільки для позначення наявності й кількості в тому чи іншому продукті чи страві саме солоду, скільки для вказівки передусім на якісно-смакову ознаку того чи іншого, конкретного, засобу харчування.

У такому разі лексема «густатив» застосовується в сучасній науці перш на позначення смакової якості і продукту або її відтінку, значно рідше – для вираження (здебільшого однозначної) смакової характеристики об'єкта харчування [Ковпик 2014:25–35].

Отже, у статті на матеріалі оповідання А. Чехова «Устриці» спробуємо проаналізувати якісно-смакові відчуття, котрі виникли у голодної дитини у процесі поїдання не звичної їжі.

Назва оповідання А. Чехова «Устриці» має густативне наснаження, оскільки вказує на малюск, поїдання якого характерне більше для європейської традиції. Як відомо, любов до устриць – цих неапетитного виду молюсків в грубій раковині – і вміння правильно їх їсти в очах європейців вже саме по собі є ознакою гурманства. Смак устриць може бути таким же багатограним, як у

вина, він залежить від регіону, де вона жила, і може бути солоним, солодким, мінеральним або навіть схожим на смак дині.

Отже, така назва оповідання здатна привернути увагу хіба що вибагливого гурмана.

Оповідач із далеких спогадів дитинства переповідає історію, котра пов'язана із малюсками в грубій раковині, а смакові відчуття від поїдання цих істот були настільки сильними, що змусили його ще раз повернутися до пережитих ним відчуттів.

Хлопчик марив устрицями, уявляючи яку смачну страву можна з них приготувати: *«Так как оно морское, то из него готовят, конечно, очень вкусную горячую уху с душистым перцем и лавровым листом, кислую сельанку с хрящиками, раковый соус, холодное с хреном... Я живо воображаю себе, как приносят с рынка это животное, быстро чистят его, быстро суют в горшок... быстро, быстро, потому что всем есть хочется... ужасно хочется! Из кухни несетя запах рыбного жаркого и ракового супа»* [Чехов 1985:85]. Марення голодної дитини акумуляують усі сапористичні відчуття. Він тільки припустив, які саме страви можна приготувати із цих морських тваринок, котрих він по суті навіть і не бачив ніколи в очі, але вже добре знався на таких стравах, як: солянка, раковий соус. Такі харчосмаки дитини свідчать про те, що він мав можливість у свій час і за дуже короткий вік (хлопчику 8 років) скоштувати й запам'ятати смак названих ним страв.

Перебуваючи поблизу трактиру разом з батьком, голодна дитина дуже тонко відчувала усю палітру ароматів, котрі надходили з кухні: *«Я чувствую, как этот запах цекочет мое нёбо, ноздри, как он постепенно овладевает всем моим телом... Трактир, отец, белая вывеска, мои рукава – всё пахнет этим запахом, пахнет до того сильно, что я начинаю жевать. Я жую и делаю глотки, словно и в самом деле в моем рту лежит кусок морского животного...»* [Чехов 1985:85]. А. Чехов дуже добре передав сапористичні функції страв, котрі здатні дуже сильно збуджувати усі органи відчуттів людини, а особливо тоді, коли вона голодна. Цей опис також розкриває причини виникнення

жувального механізму дитини у голодному стані. Запах страв породив густативний нейротизм дитини. А далі письменник ще більше функціонально наснажує відчуття голодної дитини, аж до психомоторних рухів такого типу: *«Ноги мои гнутся от наслаждения, которое я чувствую, и я, чтобы не упасть, хватаю отца за рукав и припадаю к его мокрому летнему пальто»* [Чехов 1985:86]. Запах, емоційне напруження змушують хлопчика дізнатися ще щось про вустриць і він продовжує батька розпитувати про те, чи вустриці «скромна чи пісна страва», як їх їдять. І тільки відповідь батька про те, що їх їдять живими притлумлює густативні фантазії дитини: *«Вкусный запах мгновенно перестает щекотать мое тело, и иллюзия пропадает... Теперь я всё понимаю!»* [Чехов 1985:86]. Миттєво зникають усі густативні відчуття, кулінарні фантазії не розвиваються далі і хлопчик виголошує тільки одне слово: *«Гидота!»* [Чехов 1985:86]. Слов'янська дитина, яка вихована в традиціях термічної обробки страв навіть не може собі уявити, що морську істоту можна їсти живою. До того, як він дізнався про це, його кулінарна фантазія не мала меж і усі уявлення про вустриць торкалися лише готових страв.

Уява голодної дитини при цьому продовжує створювати вже геть не густативні картини: *«Так вот что значит устрицы! Я воображаю себе животное, похожее на лягушку. Лягушка сидит в раковине, смотрит оттуда большими блестящими глазами и играет своими отвратительными челюстями. Я представляю себе, как приносят с рынка это животное в раковине, с клешнями, блестящими глазами и со склизкой кожей... Дети все прячутся, а кухарка, брезгливо морщась, берет животное за клешню, кладет его на тарелку и несет в столовую. Взрослые берут его и едят... едят живьем, с глазами, с зубами, с лапками! А оно пищит и старается укунить за губу...»* [Чехов 1985:86]. Звичайно, навіть голодній восьмирічній дитині важко було уявити, що живе створіння можна їсти. Хлопчик не зважаючи на голод, із жахом малював страшні картини поїдання цього малюску. Проте, все ж таки відчуття голоду брало верх і дитина через деякий час почала вже просити

перехожих дати їй скоштувати тих огидних вустриць, бо голодні галюцинації затьмарювали будь-які відчуття огиди.

Дивні прохання хлопчика не могли не привернути увагу заможних перехожих, адже дитина просила не хліба, не молока, а саме вустриць. І таке прохання було сприйняте з іронією й сарказмом двома пикатими перехожими, які прагнучи розваг, вирішили нагодувати голодну дитину устрицями. Дорослим і не голодним чоловікам хотілося одного – розважитися, а голодній дитині – поїсти хоча б чого-небудь, навіть того, про що вона й гадки не мала.

А. Чехов так описує перші смакові відчуття дитини від поїдання незнайомої та ще й живої страви: *«Я сижу за столом и ем что-то склизкое, соленое, отдающее сыростью и плесенью. Я ем с жадностью, не жуя, не глядя и не осведомляясь, что я ем. Мне кажется, что если я открою глаза, то непременно увижу блестящие глаза, клешни и острые зубы...»* [Чехов 1985:87]. Письменник бездоганно за допомогою відповідних густативних прикметників відтворив гаму смакових відчуттів людини, яка вперше їсть незнайому їй страву.

Неймовірна сила голоду здатна була лише на деякий час притлумити відчуття огиди й відрази до «живої страви». У процесі поглинання устриць, хлопчик усвідомив їхні густативні характеристики: вони тверді і хрускотять, але через те, що він їв їх уперше, дитина так і не зрозуміла у чому річ. Усе це викликало лише сміх у тих, хто вирішив порозважатися з хлопчика, який так просив дати їму вустриць: *«– Ха-ха! Он раковины ест! – смеется толпа. – Дурачок, разве это можно есть?»* [Чехов 1985:87].

Через пережите відчуття кулінарного шоку хлопчик по-справжньому захворів: *«Засим я помню страшную жажду. Я лежу на своей постели и не могу уснуть от изжоги и странного вкуса, который я чувствую в своем горячем рту»* [Чехов 1985:87]. Страх від того, що він їв живих створінь підсилив його голодні галюцинації: *«Я, кажется, простудился, – бормочет он. – Что-то такое чувствую в голове... Словно сидит в ней кто-то... А может быть, это оттого, что я не... тово... не ел сегодня... Я, право, странный какой-то, глупый... К утру я засыпаю, и мне снится лягушка с*

клешнями, сидящая в раковине и играющая глазами. В полдень просыпаюсь от жажды и ищу глазами отца: он всё еще ходит и жестикулирует...» [Чехов 1985:87].

Тобто, вживаючи так звану «звичайну» їжу, ми не відчуваємо жодних труднощів пов'язаних з цим процесом. А от коли доводиться поласувати «екзотикою» та ще й у стані голоду виникають не зовсім приємні харчосмакові відчуття, котрі навіть здатні викликати відразу до вишуканих екзотичних страв.

БІБЛОГРАФІЯ

Ковпик 2014 – Ковпик С. І. Поетика густативів (на матеріалі української прози XIX ст.) : монографія / С. Ковпик. – Кривий Ріг, 2014. – 186 с.

Чехов 1985 – Чехов А. Рассказы. Повести. – Симф. : Таврия, 1985. – 416 с.